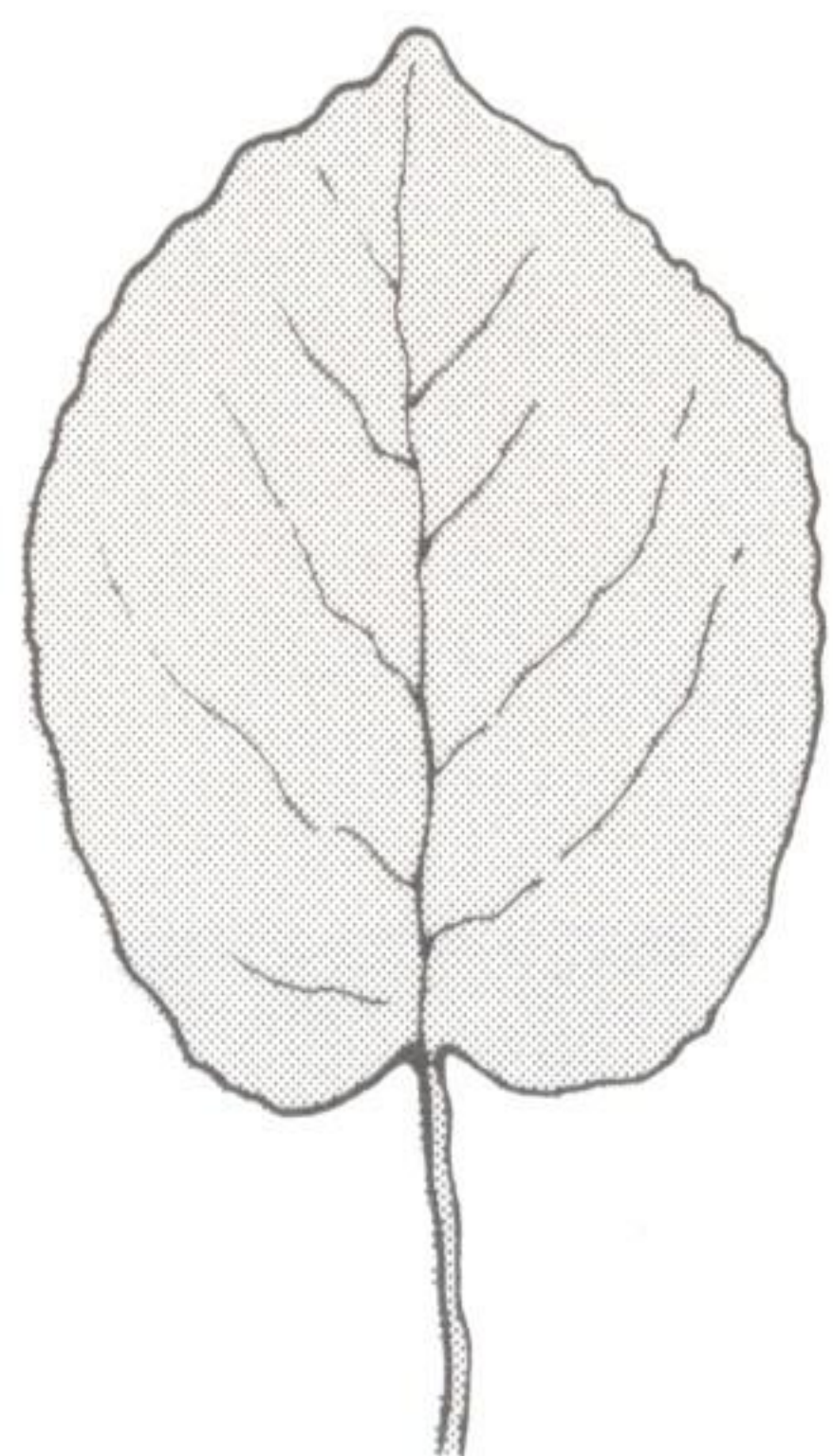

FAGALES GALEGAS (outras distintas de Quercus)

Henrique Niño Ricoi

Ameneiro Italiano

A orde **Fagales** está comprendida por plantas leñosas de zonas temperadas, unisexuais monóicas e case sempre anemófilas, con follas esparcidas, simples e con estípulas caidizas. As flores normalmente reunidas en amentos, soen ter o periántio pouco aparente, as masculinas con 2-12 estames, ás veces máis, as femininas de ovário ínfero con 2-6 carpelos; os frutos son aquénios.

Esta orde comprende, polo que a Galiza se refer, dúas familias : **Fagaceae**, cos xéneros **Fagus**, **Castanea** e **Quercus** (do que xa falámos no número anterior) e **Butalaceae** (onde hoxe inclúen-se as **Corylaceae**), cos xéneros **Betula**, **Alnus** e **Corylus**.

Na clave que segue tratamos de clasificar todos estes xéneros:

FRUTOS COBERTOS POR UNHA CÚPULA RÍXIDA OU ESPÍÑOSA

- Flores masculinas en grupos colgantes con forma de cabeciña.
Frutos cobertos totalmente por unha cúpula con espiñas brandas **FAGUS**
- Flores masculinas en grupos alongados:
 - Grupos de flores masculinas erectos.
Frutos cobertos totalmente por unha cúpula espiñosa **CASTANEA**
 - Grupos de flores masculinas colgantes.
Cada fruto coberto na base por unha cúpula ríxida **QUERCUS**

FRUTOS DE OUTRA MANEIRA

- Frutos asados, reunidos en grupos densos cilíndricos ou con forma de piña
 - 3 flores femininas por bráctea. Fruto con asas aproximadamente igual co resto. Follas romboidais, agudas no ápice **BETULA**
 - 2 flores femininas por bráctea. Fruto con asas máis pequenas co resto. Follas arredondadas, obtusas no ápice **ALNUS**
- Frutos non asados, reunidos en masas globosas e densas, de 1-4 cada un, cun involucro herbáceo grande **CORYLUS**

Fagus sylvatica L.

(Fagos: voraz, en alusión aos faiucos comestíbeis; silva: bosque.)

Faia.

Arbore de até 40 m con sistema radical potente. Tronco primeiro flexuoso e de cortiza lisa e verdosa, despois esbelto e de cortiza gris-cincenta.

Follas caidizas, de 4-9 cm, ovadas ou elípticas, apon-tadas nos extremos, de marxe case inteira, ondulada e ciliada, cor verde algo máis escura e lustrosa na face.

Amentos masculinos longamente pedunculados. Flores femininas en pequenos grupos case no extre-mo do brote. Cúpula de 2-3 cm coberta de espiñas non pinchudas, cor verde ou acastañada, que se abre en 4 valvas. Aquénios (faiucos) 1-2 por cúpula, de 1,5-2,5 cm, cor castaña, brillantes e con ángulos agudos.

Florece de Abril a Maio e madura de Setembro a Outubro.

Planta de clima fresco e húmido, prefer solos profun-dos, é máis frecuente nos calizos.

Na Galiza escasea, hai-na na zona montañosa da pro-víncia de Lugo, principalmente no Courel e os Ancares. É planta vulnerábel que precisa protección.

Castanea sativa Miller

(*Castanea vulgaris* Lam.)

(*Castanea*: vila do mesmo nome no distrito de Tesália (Grécia). *Sativa*: por ser cultivada.)

Castiñeiro.

Arbore de até 30 m. Sistema radical potente e extendi-do. Tronco dereito e grosso, de cortiza verde parduzca e lisa no principio, co tempo vai escurecendo e agre-tando.

Follas caidizas, de 10-25 cm, oblongo-lanceoladas, borde aserrado cos dentes rematados nunha punta aguda e recta, dunha bela cor verde lustrosa na face, algo máis pálidas no envés.

Amentos masculinos erectos e interrompidos, de 13-30 cm de longura. Flores femininas en pequenos gru-pos ao pé das inflorescencias masculinas.

Cúpulas (ourizos) de até 10 cm, primeiro verdes e ao fin acastañadas, con longas espiñas cobertas de pelos

finos e suaves claros. Aquénios (castañas) 1-3 por cúpula, de 2,5-4 cm, castaños brillantes, globosos, acabados en punta.

Florece de Maio a Xuño e madura de Setembro a Novembro.

Planta de lugares frescos e solos lixeiros e profundos, de substrato silíceo, non se adapta a lugares enchar-cados.

Cultivada e subespontánea por toda Galiza, en árbo-res aillados ou pequenos bosques. Máis abundante nas provincias de Lugo e Ourense. Espécie en regre-sión.

Na provincia de Lugo pode-se atopar algun exemplar de **Castanea crenata Siebold et Zucc.** (*castiñeiro do Xapón*) introducido e cultivado por ser resistente á tinta (enfermidade que no pasado diezmou, é aínda afecta, aos castiñeiros), que se distingue por ter menos talla (praticamente é un arbusto), máis peque-nas as follas (8-17 cm) e os amentos masculinos (7-12 cm) e as espiñas das cúpulas lisas.

Betula alba L.

(*B. pubescens* Ehrh; *B. celtiberica* Rothm. et Vasc.)

(*Betu*: nome celta desta árbore. *Alba*: branco).

É unha das especies con máis nomes vulgares no noso idioma, dos que seleccionamos os máis utiliza-dos:

Abidueira/o, bédolo, bídalo, bido, bidro, bidueira/o e bíduo.

Arbore de até 20 m. Sistema radical somero. Tronco curto, de cortiza lisa, branca ou branca-amarelada, que se desprende en láminas papiráceas transversais, que co tempo vai escurecendo e agretando.

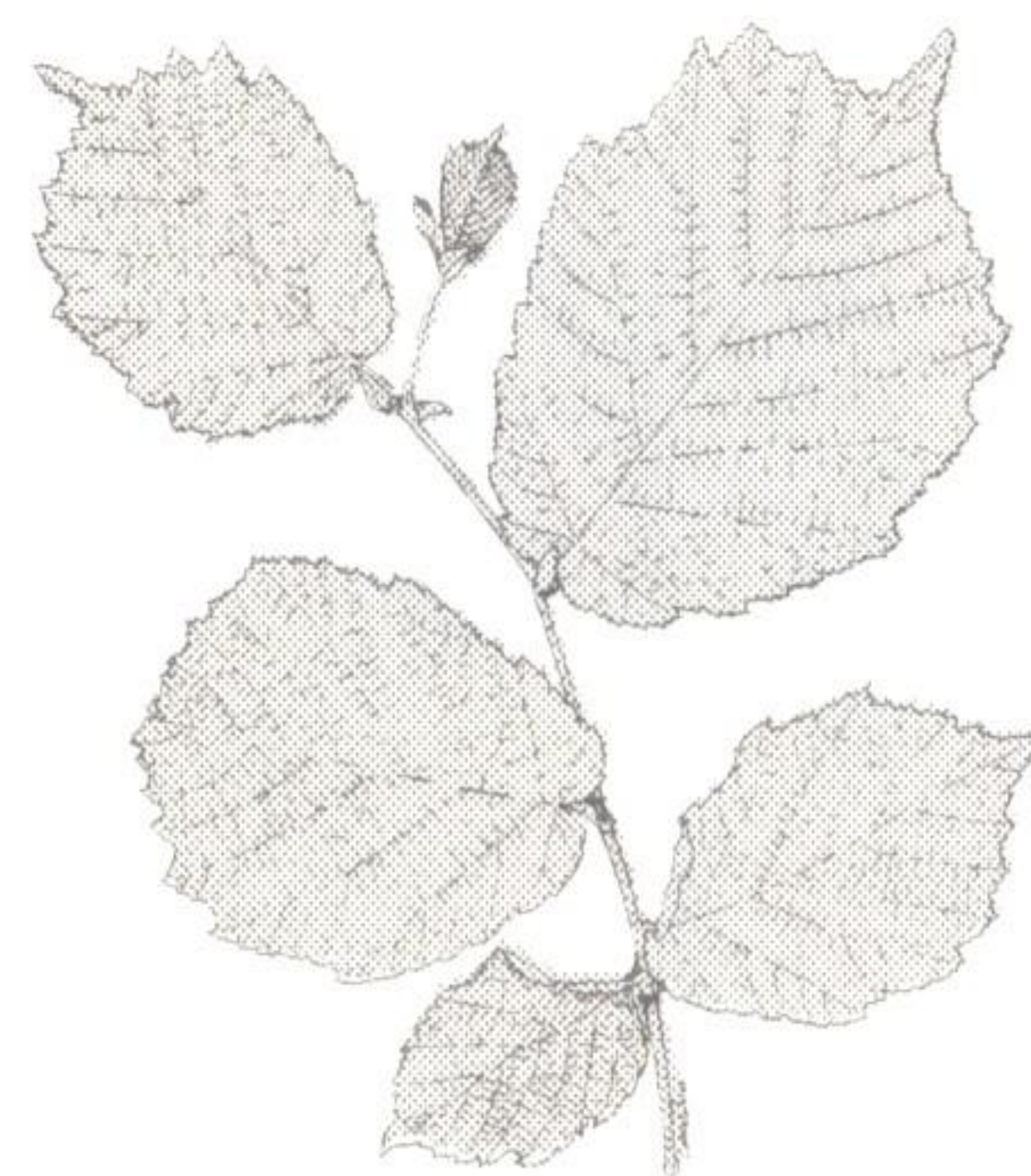
Follas caidizas de 4-6 cm, de romboidais a ovado-arredondadas, con base algo cuneada ou truncada e ápice agudo, borde irregularmente ou dobremente serrado.

Amentos masculinos de aspecto cilíndrico, terminais e colgantes. Amentos femininos cilíndricos ou ovoideo-oblongos. Aquénio pequeno, comprimido lateralmente con dúas asas laterais de cor parda.

Florece en Abril-Maio e madura de Xullo a Setembro.

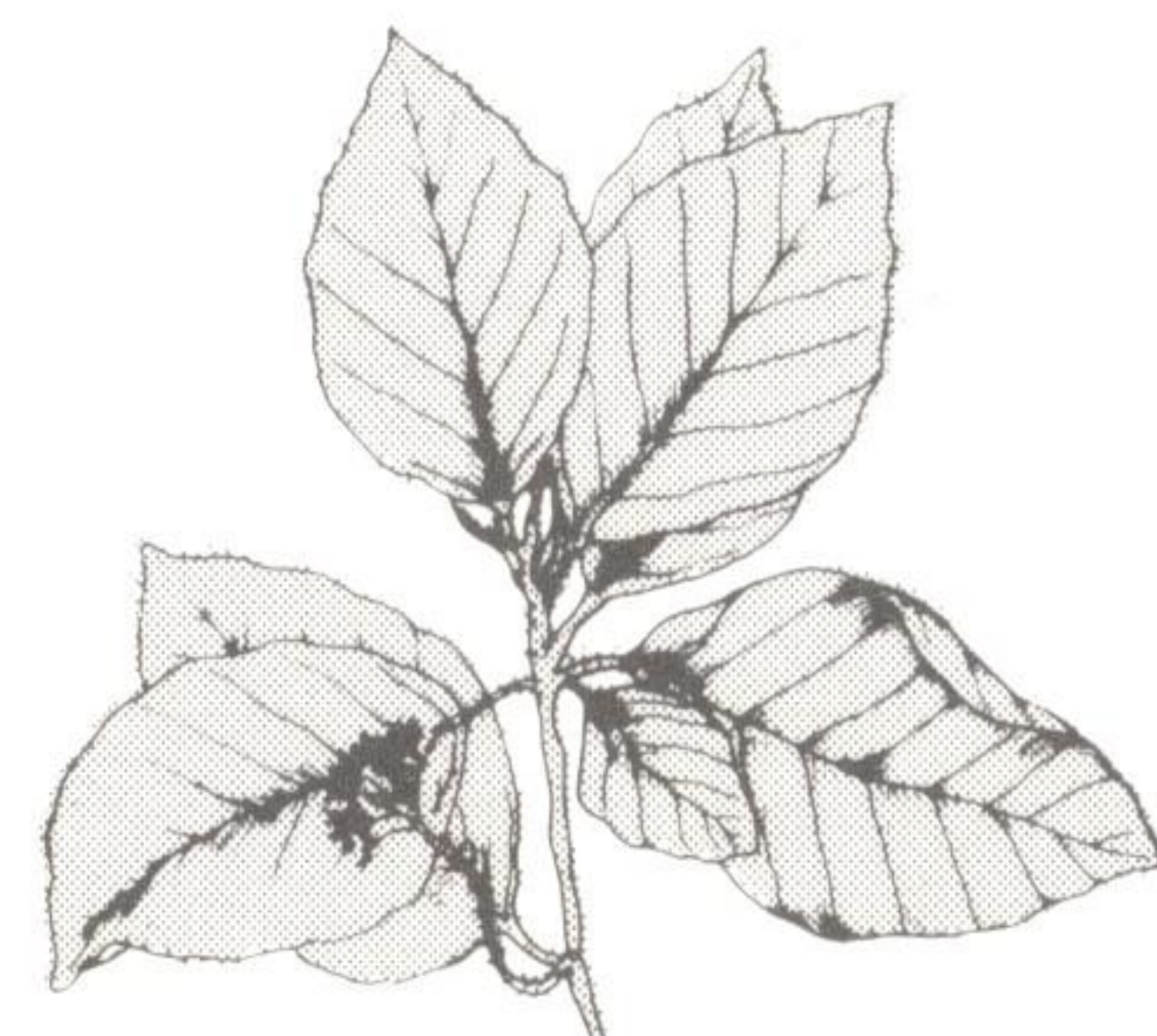
Castiñeira

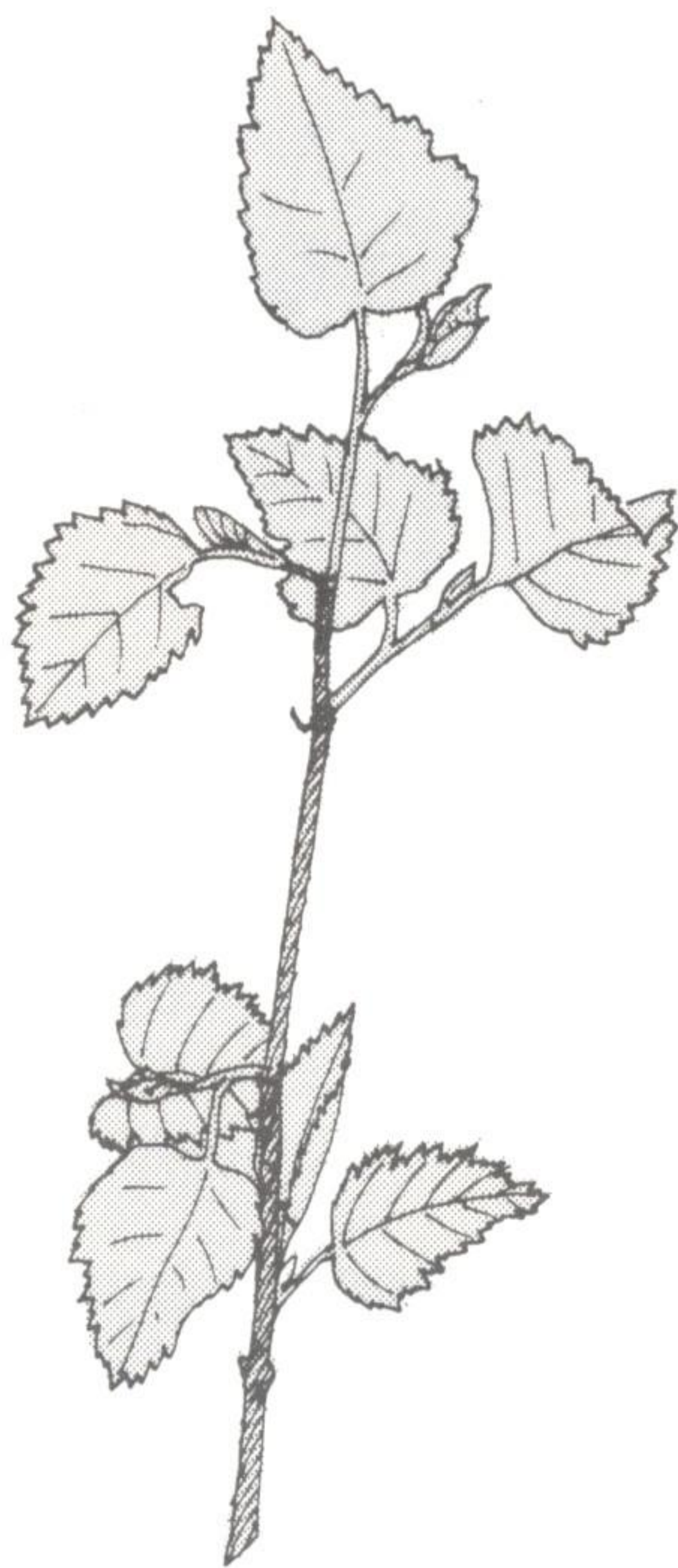
Abelaneira

Ameneiro

Faia

Bidueiro

Planta que necesita humidade, prefer solos lixeiros e ácidos. É resistente ao frío.

Frecuente en toda Galiza, sen formar verdadeiros bosques. Máis abundosa no interior.

***Alnus glutinosa* (L.) Gaertner**

(Al: a carón de. Lan: marxe de ribeira.

Glutinosa: en alusión ao pegañento das follas novas).

Ameneiro, amieiro.

Arbore de até 25 m. Sistema radical somero, ben ramificado, con nódulos grandes formados pola bacteria simbiótica *Frankia alni* que fixa o nitróxeno atmosférico. Tronco dereito, de cortiza pardo-verdosa e lisa nos exemplares novos, escura e agretada nos vellos.

Follas caidizas, de 4-10 cm, obovadas ou case arredondadas, de base cuneada ou arredondada e ápice

recto ou obtuso, marxe dobremente dentada, lustrosas na face, pálidas no envés.

Amentos masculinos longos, cilíndricos e colgantes, os femininos ovoideos. Amentos frutíferos lignificados, con aspecto de pequenas piñas, agrupados en número de 2-5. Aquénios pequenos, con dúas asas moi estreitas. Florece de Febreiro a Marzo e madura no Outono.

Requer solos fertis, lixeiros e permanentemente húmidos. Abonda portanto en marxes de ríos, onde forma as características galerías ou orlas, fondo de vales ou lugares asulagados, formando pequenos bosquetes.

Moi abundosa en toda Galiza. Máis raro nas zonas altas.

Nas marxes do río Ulla pode-se atopar naturalizado o ***Alnus cordata* (Loisel.) Duby** (*ameneiro italián*), máis resistente que o noso a solos secos e do que se distingue polas follas, que son agudas no ápice e simplemente dentadas.

PEQUENO GLOSÁRIO BOTÁNICO

Agudo :

Que forma un ángulo menor de 90°.

Amento:

Espiga péndula de flores pequenas, unisexuais e nudas.

Amemófila:

Di-se da fecundación realizada por mediación do vento.

Apice:

Ponto extremo ou superior.

Aquénio:

Fruto seco, cunha soa semente e que abre de forma natural ou espontánea.

Brácteas:

Follas transformadas, situadas nas proximidades das flores de forma, tamaño, cor e consistencia variábel.

Carpelo:

Cada unha das partes nas que se pode dividir o ovário.

Ciliado:

Provisto de pelos moi finos e curtos, formados a xeito de pestanas.

Cuneada:

Di-se da base das follas en forma de cuña.

Cúpula:

Conxunto de brácteas que cobren todo ou parte do fruto.

Escamoso:

Que ten ou semella ter escamas.

Esparcidas:

Aplica-se as follas cando é difícil observar a orde segun o que se suceden.

Estípulas:

Orgaos foliáceos situados na base do pecíolo das follas.

Infero:

Aplica-se ao ovário unido ao receptáculo, ficando en aparencia por debaixo da flor.

***Corylus avellana* L.**

Corys : casco, pola forma da envoltura do fruto.

Abellana: vila do mesmo nome de Campania (Itália).

Abelaira, avelaneiro.

Arbusto ou pequena árbore de até 8 m. Raíces numerosas. Tronco recto, de cortiza pardo grisácea algo avermellada e lisa que co tempo se volve cincenta e agretado-escamosa.

Follas caidizas, de 5-10 cm, case arredondadas a ova-das, algo acorazonadas na base, acuminadas no ápice, con marxe dobremente aserrada, rugosas.

Amentos masculinos cilíndricos e colgantes. Flores femininas en grupos de 1-4. Aquénios (avelás) de 1,5-2 cm, globosos, cor parda avermellada, rodeados dun involu-cro papiráceo, primeiro verde-claro, despois acastañado.

Florece de Xaneiro a Abril e madura de Agosto a Outubro. Planta de lugares umbrosos e frescos.

Cultivada e espontánea por toda Galiza, en pés ailla-dos ou pequenos rodais, máis abundosa nas zonas mé-dia e alta.

BIBLIOTECA CONSULTADA

FONT QUER, Pío :
Diccionario de Botánica.
Ed. Labor, S.A. Barcelona. 1985.

LOPEZ LILLO, Antonio:
Arboles de Madrid.
Comunidad de Madrid. Madrid. 1987.

RUIZ DE LA TORRE, Juan:
Arboles y arbustos de la España Peninsular.
E.T.S.I.M. Madrid. 1979.

STRASBURGER, E.:
Tratado de Botánica.
Ed. Marín, S.A. Barcelona. 1965.

VV.AA. :
Flora Ibérica. Volumen 2
Real Jardín Botánico. C.S.I.C. Madrid. 1990.

Involucro:

Conxunto de brácteas que rodean un grupo de flo-res.

Lanceolada:

Con forma de ferro de lanza.

Monóica:

Planta con flores masculinas e femininas no mesmo pé.

Nódulo:

Engrosamento da raíz causado por bacterias.

Oblongo:

Máis longo que ancho e cos bordes converxentes.

Obtuso:

Formando un ángulo maior de 90°.

Obovado:

En forma de ovo, coa parte máis ancha no ápice.

Ovado:

En forma de ovo, coa parte máis ancha na base.

Ovoideo:

En forma de ovo, referido ao espazo tridi-mensional.

Papiráceo:

Da consistencia e delgadez do papel.

Periántio:

Parte máis externa da flor, formada polo cálice e corola.

Simbiose:

Vida en comun de dúas especies, con beneficio mútuo.

Truncado:

Rematado nun borde ou plano transverso con aparencia de ter sido cortado.

Valva:

Cada unha das divisións profundas nas que se abren cápsulas e frutos.